

**ПРО МЕТОДИ БОРТЬБИ ПРОТИ ВЕНЕРИЧНИХ
ЗАХВОРЮВАНЬ У РОСІЙСЬКІЙ АРМІЇ У
30-Х РР. XIX СТ. (НА ПРИКЛАДІ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛКУ)****Олександр БЕЗАРОВ**Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Чернівці (Україна)
alex.bezarov@gmail.com**ON METHODS OF COMBATING SEXUALLY
TRANSMITTED DISEASES IN THE RUSSIAN ARMY
IN THE 1930s (THE CASE OF ZHYTOMYR REGIMENT)****Alexander BEZAROV**Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine
RESEARCHER ID C-1042-201; ORCID ID 0000-0002-8467-0647

Безаров Александр. О методах борьбы с венерическими заболеваниями в русской армии в 30-х гг. XIX в. (на примере Житомирского полка). Цель исследования. В статье проанализирована деятельность местных органов власти в Хотинском уезде Бессарабской области Российской империи в контексте общей борьбы российских властей с венерическими заболеваниями в первой половине XIX века. **Методы исследования.** Используются методы сравнительно-исторического, проблемно-исторического и статистического анализа. **Научная новизна.** Отражен малоизвестный эпизод в истории Житомирского егерского полка русской армии во время его пребывания в Хотине. Приведенный пример из истории борьбы с венерическими заболеваниями среди солдат этого полка в 1836–1837 гг. подтвердил мнение автора о том, что эти болезни представляли угрозу не только для личного состава русской армии, но и для гражданского населения в местах постоянной её дислокации. **Выводы.** Главными методами борьбы с венерическими заболеваниями в русской армии были профилактика болезни и санитарно-эпидемический контроль.

Ключевые слова: венерические заболевания в XIX в., русская армия, Житомирский егерский полк, Хотин, Бессарабия, Российская империя.

Постановка проблеми. Армія в Російській імперії, як відомо, була одним з її фундаментальних соціальних інститутів, адже вона поставала гарантом непорушності самодержавства, стабільності імперії, знаряддям її зовнішньої та внутрішньої політики, а отже, боездатна армія була запорукою ефективної військово-політичної стратегії Романових, символізувала авторитет і могутність імперської влади в російському суспільстві.

Російська армія була задіяна у багатьох військових кампаніях і війнах, які у першій половині XIX ст. періодично спалахували як всередині імперії, так і далеко поза її межами. Крім загальних жертв, що їх залишали армійські підрозділи на фронтах війни, чималих втрат особовий склад зазнавав внаслідок епідемій інфекційних хвороб, які були неодмінними супутниками усіх війн. З метою підтримання боездатності армії, її морального та фізичного стану, державні діячі, військові лікарі були змушені “на ходу” визначати характер і методи протиепідемічних заходів. Вони застосовували різні правила профілактики “воєнних” хвороб та епідемій згідно із тим рівнем знання і технологій, які були відомими на той час. Загальними справами організації протиепідемічних заходів у Російській імперії опікувалася Канцелярія генерал-штаб-лікаря міністерства внутрішніх

справ¹.

Звісно, що венеричні захворювання не були такими загрозливими за своїми наслідками як, наприклад, чума або холера. Епідемія останньої на початку 1830-х забрала життя близько 235 тис. підданих Російської імперії (а це майже вся російська армія!), що змусило міністра внутрішніх справ О. О. Закревського піти у відставку². Однак сифіліс або гонорея були особливим (соціальним) видом інфекційного захворювання, які наприкінці XVIII – на початку XIX ст. уразили не лише армію, але й російське суспільство загалом. У 1763 р. у Головному військовому шпиталі Петербургу було виявлено кілька сотень солдатів, які хворіли “франц-венерою”³.

Соціальний характер венеричних захворювань пов’язувався, передусім із поширенням проституції в країні, а також із тим, що венерики не відчували себе хворими і не бажали лікуватися внаслідок романтичного характеру самої хвороби або в силу морально-етичних обставин захворювання⁴. Незважаючи на певні зусилля Катерини II у сфері врегулювання проблеми проституції (запровадження обов’язкових медичних оглядів для повій, створення публічних і виховних установ), на початку XIX ст. методи боротьби проти епідемії венерич-

¹ Egorysheva I. V. “General-shtab-doktora grazhdanskogo vedomstva v Rossii v pervoj polovine XIX v.” [General Staff Head of the Civil Department in Russia in the first half of the 19th century], *Problemy social'noj gigieny, zdravoohraneniya i istorii mediciny* [Problems of social hygiene, healthcare and medical history], 2005, N 5, P. 60 [in Russian].

² Egorysheva I. V. “Upravlenie zdravoohraneniem v Rossii v pervoj polovine XIX v.” [Healthcare management in Russia in the first half of the 19th century], *Problemy social'noj gigieny, zdravoohraneniya i istorii mediciny* [Problems of social hygiene, healthcare and medical history], 2003, N 6, P. 47 [in Russian].

³ Kuznecov M. Prostitucija i sifilis v Rossii. Istoriko-statisticheskie issledovanija [Prostitution and syphilis in Russia. Historical and Statistical Studies], Saint-Petersburg, 1871, P. 69 [in Russian].

них захворювань залишалися репресивними. Головним джерелом поширення хвороби вважали повію. За наказом Павла I у 1799 р. усіх “блядок і непотрібних жінок” примусово виселяли з військових таборів. У Москві було виявлено 139 гнаних повій, половина з яких мали інтимні стосунки із солдатами. За Олександра I багатьох повій відправляли на заслання до Сибіру⁵. Однак проблему поширення венеричних захворювань це, звісно, не вирішувало. Ба більше, після війни проти Наполеона та перебування російської армії у Парижі у 1815 р., кількість венериків серед російських солдат і офіцерів збільшилася в рази, що дало привід відомим російським лікарям зробити висновок про те, що запорукою проти хвороб, “які походять від пиятики та любовної пристрасті є гігієна та доброчинність” у війську⁶.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Отже, ми не погоджуємося із думкою сучасної російської дослідниці І. В. Сгоришевої, котра вважала, що проблема епідемії венеричних захворювань у Російській імперії загострилася не раніше 1840-х років⁷. Навпаки, як слушно зазначав її співвітчизник П. П. Щербінін, “воєнний чинник” завжди був важливим джерелом інфікування цивільного населення Російської імперії венеричними хворобами як у мирний час, так і у роки війни⁸, що було очевидно проблемою у соціально-економічному житті країни. Епіцентром поширення венеричних захворювань у європейській частині Російської імперії у першій половині XIX ст. були її південно-західні регіони, в яких дислокувалися армійські частини, що були задіяні у різноманітних військових кампаніях. Так, у Новоросійському краї у 1798 р. вже було зареєстровано 140 хворих на сифіліс, з яких “одужала” лише третина⁹.

Власне зараження 18 солдатів 3-го батальйону Житомирського егерського полку венеричними захворюваннями (*любострастными болезнями*) було причиною листування між Бессарабським губернатором П. І. Федоровим, начальником 14-ї піхотної дивізії Ф. К. Ширманом, Хотинським повітовим лікарем Антоновичем і Хотинським поліцеймейстером Кардашовим, які спробували організувати профілактичні заходи стосовно локалізації поширення *любострастных болезней* у війську¹⁰.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що після завершення російсько-турецької війни 1828–1829 рр. російська армія дислокувалася у Бессарабії. Зокрема, тут розташувалася

14 піхотна дивізія, яка складалася з 4 полків, одним із яких був Житомирський егерський полк – відомий бойовий підрозділ російської армії, створений 5 жовтня 1815 р. внаслідок реорганізації Тернопільського піхотного полку. Житомирські егери брали участь майже в усіх військових компаніях Російської імперії у XIX ст., зокрема у придушенні Польського (1831 р.) та Угорського (1848–1849 рр.) повстання, у Кримській (1853–1856 рр.) та російсько-турецькій (1877–1878 рр.) війнах¹¹. До 1836 р. Житомирський полк перебував у Сілістрії¹². Після того, як російське командування вирішило залишити цю фортецю на північному сході Болгарії, полк було відправлено до Хотинського повіту на постійну дислокацію. У Хотині розташовувався полковий штаб, адже місто вже мало розвинену на той час інфраструктуру, а саме: військову аптеку, медичну лабораторію, відремонтований шпиталь на 64 ліжка, цейхгауз, майстерні, полкове господарство, стайні на 90 коней і навіть критий манеж для військових навчань¹³. У Хотинській фортеці, яка у стратегічних планах російського командування вже не відгравала помітної ролі¹⁴, розташувалася 3-й батальйон Житомирського полку.

Проте, у своєму листі від 30 вересня 1836 р. на ім'я Бессарабського губернатора, генерал-майор Ф. К. Ширман, посилаючись на повідомлення коменданта Хотинської фортеці генерал-майора Шевандіна, висловив свою стурбованість з приводу безпорадності Хотинської поліції щодо припинення епідемії венеричних захворювань у полку¹⁵.

Звернення військового командування до цивільної влади у даному випадку було не випадковим, адже захворювання містило соціальний чинник. Офіцери та нижні чини військових частин, які залишалися на постійній дислокації доволі швидко заохували у себе місцевих дівчат легковажною поведінкою. Ціною сексуальних стосунків ставало масове захворювання військовослужбовців на сифіліс або гонорею. Це призводило до побиття солдатами колишніх коханок і поширення *любострастных болезней* у певній місцевості.

Російський уряд був занепокоєний з того, що кількість венериків з-поміж військових щороку зростала. Наприклад, у 1835 р. у російській армії, яка налічувала 231 тис. осіб, 13 376 – виявилися хворими на сифіліс і гонорею, що становило 58 хворих на тисячу військових¹⁶. Тому П. П. Щербінін мав рацію, коли стверджував, що зараження нижніх чинів венеричними хвороба

⁵ Ibidem, P. 65.

⁶ Koljadenko V. G., Stepanenko V. I. Sifilis. Istorija proishozhdenija i rasprostraneniya v Evrope i Rossijskoj imperii [Syphilis. History of origin and distribution in Europe and the Russian Empire]. URL: <https://m-l.com.ua/?aid=280> [in Russian].

⁷ Egorysheva I. V. “Upravlenie zdavoohraneniem v Rossii v pervoj polovine XIX v.” [Healthcare management in Russia in the first half of the 19th century], *Problemy social'noj gigiyeny, zdavoohraneniya i istorii mediciny* [Problems of social hygiene, healthcare and medical history], 2003, N 6, P. 47 [in Russian].

⁸ Shherbinin P. P. “Venericheskie zabojevanija i russkaja armija: sanitarno-gigienicheskie konflikty i grazhdanskoe soobshhestvo” [Sexually transmitted diseases and the Russian army: sanitary-hygienic conflicts and civil society], *Vestnik TGU [TGU Herald]*, 2014, Vol. 19, N. 6, P. 2038 [in Russian].

⁹ Gusakov N. I., Mavrov G. I. “Istorija venerologii (soobshhenie 2). Venerologija v Rossii v XVIII–XIX vv.” [History of venereology (message 2). Venereology in Russia in the 18th – 19th centuries], *Dermatologija ta venerologija* [Dermatology and Venereology], 2009, N 2 (44), P. 71 [in Russian].

¹⁰ Derzhavnyj arhiv Chernivec'koj oblasti (DACHO) [State archive of Chernivtsi region], F. 504, Op. 1, Spr. 27, 25 ark. [in Russian].

¹¹ “Zhitomirskij, 56-j peh., E. I. V. V. K. Nikolaja Nikolaevicha polk” [Zhytomyr, 56th infantry, E.I.V.V.K. Nikolay Nikolaevich regiment], *Voenna-aja jenciklopedija* [Military Encyclopedia], Saint-Petersburg, 1911–1915, Vol. 10, P. 399–400 [in Russian].

¹² “Svedeniya special'nye” [Special Information], *Voенно-statisticheskoe obozrenie Rossijskoj imperii* [Military Statistical Review of the Russian Empire], Vol. 1–17, Saint-Petersburg, 1848–1858, Vol. 11, Novorossijskie gubernii, Bessarabskaja oblast' i Zemlja vojska Donskogo, Ch. 1–5, 1849–1850, Ch. 3, Bessarabskaja oblast', 1849, P. 2 [in Russian].

¹³ Ibidem, P. 59–60.

¹⁴ Ibidem, P. 75.

¹⁵ DACHO, F. 504, Op. 1, Spr. 27, Ark. 1 [in Russian].

¹⁶ Zav'jalov A. Y., Utc S. R., Morryson A. V. Gajdarov A. E. “Syfylys v Russkoj armyy (s XVIII po XX stoletyeobzor)” [Syphilis in the Russian army (from the 18th to the 20th century) (review)], *Saratovskij nauchno-medicinskij zhurnal* [Saratov Journal of Medical Scientific Research], 2013, Vol. 9, N 3, P. 557 [in Russian].

ми схвилювало командирів військових частин, які у буквальному сенсі закидали рапортами органи цивільної влади, вимагали посилити контроль за місцевими повіями, а також покращити санітарно-лікарський нагляд у місцях дислокації армійських підрозділів¹⁷.

Власне так було й у наведеному нами випадку, коли Хотинський поліцмейстер Кардашов і кварталний поліцмейстер Портарескул затримали усіх відомих їм повій Хотина і відправили до місцевої акушерки на огляд. Щотижня Хотинський повітовий штаб-лікар Леконт, підпоручик Житомирського полку Люгер і кварталний поліцейський Жилинський провадили слідство з метою виявити джерело поширення захворювання. Були підготовлені списки усіх хворих на гонорею (*trunner*), встановлені їх статеві контакти з місцевими повіями. Виявилося, що з 22 хворих військових, зокрема нижніх чинів, унтер-офіцера та барабанщика, половина захворіла під час їхнього перебування у Молдавії. Проте у Хотині носієм *любострастної* *болезни* виявилася якась Уляна Дмитрівна, котра вочевидь мала інтимний зв'язок із тими військовими, які захворіли згодом¹⁸. Водночас рядовий цього полку Ф. Єфимчук був змушений “викрити” свого товариша з 8-ї Єгерської роти, полкового кравця, рядового Лисого, котрий пішов до сусіднього села з якоюсь Софією¹⁹.

Справа виявилася делікатною не лише з точки зору її морально-етичної складової, але й за своїми соціальними наслідками. Як зазначав Хотинський повітовий штаб-лікар Антонович, у попередні роки у Хотині не було зареєстровано жодного випадку на венеричні захворювання, що, мовляв, місцеву повію Уляну Дмитрівну заразили новоприбулі солдати з Житомирського полку²⁰. За наказом Ф. К. Ширмана у лютому 1837 р. Леконта було звільнено з посади полкового штаб-лікаря за неналежне виконання своїх обов'язків, а ротні та батальйонні командири отримали від полковника Вишневського суворі догани за неухильність та недостатній контроль за поведінкою своїх підлеглих²¹. Зрештою, у 1841 р. Житомирський єгерський полк було відправлено на Кавказ для участі у придушенні повстання імама Шаміля.

Отже, наведений нами випадок засвідчував про те, що венеричні захворювання були характерним явищем не тільки для російської армії, але й для місцевого цивільного населення. Як зазначала сучасна українська дослідниця О. Гучко, у першій половині XIX ст. на Буковині від інфекційних хвороб щорічно помирала майже половина усіх хворих. Серед причин критичної епідемічної ситуації в краї, на її думку, були загальна антисанітарія, бідність населення та відсутність кваліфікованої медичної допомоги “навіть для обслуговування австрійського війська”²². Оче-

видно, що “прозорість” російсько-австрійського державного кордону сприяла поширенню епідемій на Буковині, яка на початку 1830-х рр. зазнала численних людських жертв від холери, що тоді вирувала у Росії²³.

Санітарно-епідемічна ситуація у сусідній Бессарабії була не набагато кращою, ніж на Буковині. На думку сучасного українського дослідника О. Ю. Балицького, у першій чверті XIX ст. у жодному бессарабському місті, крім Кишиніва, не існувало жодної лікарні, а “лікування” здійснювалося у власних оселях містян. Зазвичай хворого, особливо інфекційного, місцеве населення сприймало як загрозу власному життю та здоров'ю²⁴. Натомість у Хотині становище із медичним забезпеченням, мабуть, було кращим, аніж в інших містах Бессарабії, крім, звісно, Кишиніва. Так, якщо в останньому на одного кваліфікованого лікаря у 1828 р. припадало 3 483 мешканця, то у Хотині – 6 780, а в Акермані – 12 576 осіб²⁵. Усього у 1830-х рр. у Бессарабії працювали 14 цивільних лікарів. У Хотині розбудова цивільних медичних установ припадала на другу половину 1860-х років²⁶. Очевидно, що до цього часу єдиною лікарнею тут залишався військовий шпиталь. Якщо місьць у Хотинському шпиталі не вистачало, то поранених або хворих російських солдат везли до Кам'янця-Подільського.

Варто зазначити, що у командування російської армії вже був певний досвід боротьби проти сифілісу та гонореї, головний зміст якої полягав у посиленні профілактичних заходів. Зокрема, у 1834 р. у Російській імперії з'явився перший посібник з військової гігієни за авторства Головного лікаря російської армії, відомого епідеміолога Р. С. Четиркіна, в якому визначалися заходи з профілактики венеричних захворювань у війську. Наприклад, автор пропонував щотижня оглядати солдатів і карати тих, які, за його словами, “самі хворобу не відкрили” і “вимагати від солдатів викриття тієї жінки, від якої він заразився, після чого відправляти її до міської лікарні для лікування”²⁷. Четиркін був одним із перших російських лікарів, хто запропонував застосовувати в якості дезінфекції рук і приміщень розчин хлорного вапна. Під впливом його ідей до Адміралтейського регламенту 1835 р. були внесені нові приписи, за якими хворі на “французьку” хворобу за наказом головного лікаря зобов'язувалися дотримуватися правил особистої гігієни. Четиркін ініціював запровадження у Російській імперії “військово-медичної поліції”, яка б контролювала процеси поширення епідемії інфекційних хвороб в армії, вперше сформулював поняття “сибірська виразка». За його ініціативою у 1840 р. у Варшаві були засновані фармацевтичні, акушерські та фельдшерські школи, підготовлено проект Варшавської медико-

¹⁷ Shherbinin P. P. “Venericheskie zabojevanija i russkaja armija: ..., op. cit., P. 2043 [in Russian].

¹⁸ DACHO, F. 504, Op. 1, Spr. 27, Ark. 16 [in Russian].

¹⁹ DACHO, F. 504, Op. 1, Spr. 27, Ark. 16 [in Russian].

²⁰ DACHO, F. 504, Op. 1, Spr. 27, Ark. 25 [in Russian].

²¹ DACHO, F. 504, Op. 1, Spr. 27, Ark. 19 [in Russian].

²² Guchko O. “Stan medychnoi' dopomogy naseleennju Bukovyny (kinec' XVIII st. – persha polovyna XIX st.)” [State of medical assistance to the population of Bukovina (end of the eighteenth century - first half of the nineteenth century)], *Pytannja istorii' Ukraïny. Zbirnyk naukovykh statej* [Questions of the history of Ukraine. Collection of scientific articles], 2013, Vol. 16, P. 182 [in Russian].

²³ Ibidem, P. 181.

²⁴ Balyckyj O. Ju. “Rozbudova zakladiv ohorony zdorov'ja v mistah Bessarabii' (XIX – pochatok XX st.)” [Construction of health facilities in the cities of Bessarabia (19th - early 20th centuries)], *Naukovi praci istorychnogo fakul'tetu Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu* [Scientific works of the History Faculty of Zaporizhzhya National University], 2018, Vol. 51, P. 259–260 [in Russian].

²⁵ Ibidem, P. 262.

²⁶ Ibidem, P. 261.

²⁷ Zav'jalov A. Y., Utc S. R., Morryson A. V. Gajdarov A. E. “Syfylis v Russkoj armyy ..., op. cit., P. 557 [in Russian].

-хірургічної академії²⁸.

Реорганізація протиепідемічних заходів за Четиркіним, зокрема, передбачала розміщення солдат у просторих приміщеннях, періодичні зміни дислокації військових таборів, своєчасне виявлення та лікування хворих, обмеження фізичних навантажень солдат, якісне та повноцінне харчування, дотримання правил особистої гігієни, попередження переохолодження особистого складу (у зв'язку із чим у військах використовувалися шерстяні начеревники), щеплення від віспи, запровадження карантину в армійських підрозділах і населених пунктах, що були охоплені епідемією хвороби. Усі ці заходи мали обов'язковий характер, але ефект від них був мінімальним, адже у російській армії кожний третій хворів на сифіліс²⁹. Водночас лікування венеричних захворювань було примітивним. Поширеним методом лікування, зокрема сифілісу («венеричної виразки»), було використання ртутної мазі за умови дотримання суворих вимог стаціонарного режиму, який витримували не всі хворі. Наприклад, упродовж 1833–1837 рр. із 1400 пацієнтів-венериків Військово-сухопутного шпиталю у Петербурзі 18 були змушені відмовитися від подібного «лікування»³⁰. З іншого боку, як зазначали тогочасні російські фахівці з венерології, медичній науці було відомо про хронічний перебіг захворювання на «перелой» (гонорею), про запальний характер хвороби, необхідність дотримання дієти тощо³¹.

Натомість було зрозуміло, що головною передумовою боротьби проти поширення епідемії «хвороби від кохання» було її попередження. Одним із перших, хто звернув на це увагу медичної спільноти Росії був відомий військовий хірург і громадський діяч М. І. Пирогов, котрий у 1837 р. закликав організувати профілактичні заходи у лікуванні сифілісу³². Очевидно, що без врегулювання проблеми проституції жодні профілактичні методи, особливо у військових підрозділах, були малоефективні.

Зрештою на початку 1840-х рр. проституцію в Російській імперії легалізували. Було запроваджено систему військово-поліцейського нагляду (регламентації) стосовно діяльності повій, яка проіснувала аж до 1917 року. Однак легалізація проституції не розв'язала про-

блему епідемії венеричних захворювань в армії. Нижні чини, які перебували на постійній дислокації у селах, у мирний час мали б оглядатися військовими лікарями, але через брак останніх, ця вимога, як нам видається, не задовольнялася, адже на початку 1840-х рр. у Російській імперії було усього 7600 лікарів, а професія лікаря тоді була не популярною через несприятливі умови праці та низький заробіток³³. Навіть кільком лікарям контролювати особовий склад батальйону, який розташовувався зазвичай по усій території повіту, було не реально. Крім цього, не всі жінки були повіями, а отже, мало хто з військових був зацікавлений в оприлюдненні своїх історій кохання. Усе це значно ускладнювало здійснення протиепідемічних заходів. Водночас корупція та бюрократизм у російській армії також не сприяли реорганізації системи профілактики захворювання. Як слушно зазначав сучасний білоруський дослідник С. М. Лебедев, усі зусилля військових лікарів з організації проти-епідемічних заходів не знаходили підтримки з боку військового командування, яке не розуміло, а почасти не хотіло задовольняти елементарні потреби хворих рекрутів у теплі та якісному харчуванні³⁴.

Оцінюючи перспективи реформування військової медицини у Російській імперії, М. І. Пирогов у 1863 р. зауважував, що в діючій російській армії адміністративна влада генерал-штаб-лікарів була надто обмеженою, залежною від військового командування; думка медичних фахівців не враховувалася, а їхні приписи не були обов'язковими до виконання, навіть провіантська адміністрація в армії була більш самостійною, ніж медична³⁵. На думку видатного лікаря, епідемії в Росії вирували з періодичною систематичністю, але методів боротьби проти них не було зовсім, адже «навіть у селах і містечках не було жодних лазаретів»³⁶. Лише суворий контроль щодо поширення інфекційних захворювань, покращення умов лікування хворих і використання знання авторитетних лікарів, які мали стати членами військово-медичних рад, наголошував М. І. Пирогов, були необхідними передумовами у справі попередження епідемії у російській армії³⁷.

Висновки. Таким чином, наведений приклад з історії боротьби проти венеричних захворювань у 1830-х рр.

²⁸ Adamenko A. M., Koshelev V. P. «Vklad voennogo vracha Romana Sergeevicha Chetyrkina v stanovlenie i razvitie mediciny v Rossii» [Contribution of the military doctor Roman Sergeevich Chetyrkin to the formation and development of medicine in Russia], *Voprosy pitaniya* [Nutrition issues], 2014, Vol. 83, N 1, P. 80–85 [in Russian].

²⁹ Lebedev S. M. Vklad A. A. Charukovskogo i R. S. Chetyrkina v formirovanii sistemy protivopepidemicheskoy zashhity russkoj armii v XIX veke [Contribution of A. A. Charukovsky and R. S. Chetyrkin to the formation of the anti-epidemic defense system of the Russian army in the 19th century], URL: <https://www.bsmu.by/files> [in Russian].

³⁰ Florio, «Kratkoe opisanie lechenija obshhej venericheskoy boleznj rtutnymi vtiranijami upotrebljaemogo v S.-Peterburgskom voenno-meditsinskom gospiitale» [A brief description of the treatment of general venereal disease with mercury rubbing used in the St. Petersburg Military Medical Hospital], *Voенно-медичинський журнал, видавчий медичинський департамент воєнного міністерства* [Military Medical Journal, published by the medical department of the Ministry of War], 1837, Ch. XXIX, N 2, P. 440 [in Russian].

³¹ «Prakticheskie zamechanija o venericheskoy boleznj, sostavlennoj professorom Salomonom» [Practical notes on sexually transmitted disease compiled by Professor Salomon], *Voенно-медичинський журнал, видавчий медичинський департамент воєнного міністерства* [Military Medical Journal, published by the medical department of the Ministry of War], 1834, Ch. XXIV, N 1, P. 3–56 [in Russian].

³² Gusakov N. I., Mavrov G. I. «Istorija venerologii (soobshhenie 2). Venerologija v Rossii v XVIII–XIX vv.» [History of venereology (message 2). Venereology in Russia in the 18th – 19th centuries], *Dermatologija ta venerologija* [Dermatology and Venereology], 2009, N 2 (44), P. 72 [in Russian].

³³ Egorysheva I. V. «Upravlenie zdavoohraneniem v Rossii v pervoj polovine XIX v.» [Healthcare management in Russia in the first half of the 19th century], *Problemy social'noj gigieny, zdavoohranenija i istorii mediciny* [Problems of social hygiene, healthcare and medical history], 2003, N 6, P. 48 [in Russian].

³⁴ Lebedev S. M. Vklad A. A. Charukovskogo i R. S. Chetyrkina v formirovanii sistemy protivopepidemicheskoy zashhity ..., op. cit. [in Russian].

³⁵ Pirogov N. I. Otchjot o poseshhenii voenno-sanitarnyh uchrezhdenij v Germanii, Lotaringii i Jel'zase, predstavlenyj Obshhestvu popechenija o bol'nyh i ranenyh voinah, sostojashhemu pod pokrovitel'stvom Ejo Imperatorskogo Velichestva Gosudaryni Imperatricy [Report on visits to medical institutions in Germany, Lorraine and Alsace, submitted to the Society for the Care of Sick and Wounded Warriors, under the auspices of Her Imperial Majesty the Empress Empress], Saint-Petersburg, 1871, P. 121–122 [in Russian].

³⁶ Ibidem, P. 143.

³⁷ Ibidem, P. 127.

підтверджує наше припущення про те, що вони становили соціальну проблему не лише для особового складу російської армії, оскільки погіршували його морально-психологічний та фізичний стан, але й для цивільного населення у місцях постійної дислокації військових частин. Тільки у середині XIX ст. російським медикам вдалося уточнити класифікацію венеричних захворювань, хоча позитивних результатів у їх лікуванні та запобіганні тоді ще не існувало. Проте було очевидно, що за таких умов єдиним методом боротьби проти венеричних хвороб була система профілактичних заходів, ефективність якої визначалася злагодженою діяльністю органів місцевої влади та військового командування, запровадження суворого державного санітарно-гігієнічного контролю у сфері регулювання проституції як суспільного явища. Зазначений нами приклад довів, що організаційні заходи начальника 14-ї піхотної дивізії Ф. К. Ширмана з приводу локалізації епідемії венеричних захворювань серед солдатів Житомирського егерського полку відповідали сучасним на той момент уявленням у цій галузі медичних знань, які були сформульовані у 1834 р. відомим російським епідеміологом Р. С. Четиркіним.

Oleksandr Bezarov. On methods of combating sexually transmitted diseases in the Russian army in the 1930s (the case of the Zhytomyr Regiment). The aim of research. The article highlights the activities of local authorities in the Khotyn district of the Bessarabian region of the Russian Empire in the context of the general fight against sexually transmitted diseases in the first half of the nineteenth century. The author clarified the opinion of some modern researchers that the problem of the epidemic of sexually transmitted diseases in the Russian Empire was exacerbated not in the 1840s, but immediately after the end of the Russian-Turkish War of 1828-1829. **Research methods.** Comparative-historical, problem-chronological and statistical methods of research have been applied. **Scientific novelty.** A little-known episode from the history of the Zhytomyr Regiment of Chasseurs of the Russian Army during its stay in Khotyn in 1836-1837 is reflected. Given example from the history of the fight against sexually transmitted

diseases in the 1830s confirmed the author's opinion that these diseases were of danger not only to the Russian army personnel but also to the civilian population in the places of permanent deployment of military units, in particular in the Khotyn povit and the border areas of the Austrian Empire. Since there were no positive methods in the treatment of sexually transmitted diseases in the nineteenth century the only method of combating them was the system of preventive and anti-epidemic measures, the effectiveness of which was determined by the coordinated activities of local authorities and military command, the introduction of strict state sanitary and hygienic control in the field of prostitution regulation. **Conclusions.** It is proved that the organizational measures of F.K. Shirman, a chief of the 14th infantry division, regarding localization of the epidemic of sexually transmitted diseases among the soldiers of the Zhytomyr Regiment corresponded to the contemporary ideas of that time in this field of medical knowledge, which were formulated by the famous Russian epidemiologist R.S. Chetyrkin in 1834.

Key words: sexually transmitted diseases in the nineteenth century, Russian army, Zhytomyr Regiment of Chasseurs, Khotyn, Bessarabia, Russian Empire.

Безаров Олександр – доктор історичних наук, доцент кафедри історії Нового та новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Сфера наукових інтересів: єврейський чинник у революційному русі в Російській імперії, історія єврейського питання в Російській імперії, історія євреїв Буковини. Автор двох монографій і 60 наукових статей у фахових і міжнародних виданнях.

Bezarov Olexandr – Doctor of Historical Sciences, Associate Professor of the Modern and Contemporary History of the Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi. Research priorities: The Jewish factor of the revolutionary movement in the Russian Empire, the history of the Jewish question in the Russian Empire, the history of the Jews of Bukovina. The author of two monograph and 60 scientific articles in professional and international publications.

Received: 02.04.2020

Advance Access Published: June, 2020

© O. Bezarov, 2020